

MAGDALÉNA BARÁNYIOVÁ

ĽUDSKÉ KONANIE DETERMINOVANÉ HISTORICKÝMI UDALOSŤAMI V ROMÁNE LAJOSA GRENDELA – *OSTRÁ STREĽBA*

Abstrakt

Cieľom príspevku je analýza románu Lajosa Grendela *Ostrá strel'ba*. Grendelov román spočíva v pútavej intelektuálnej analýze, v opise, kde časové roviny stavia proti sebe na spôsob grotesky. V neposlednom rade aj nečakaným zvratom, miešaním reality, rozprávky a mýtu, ktoré vytvárajú autentickú atmosféru. Lajos Grendel je vynikajúci majster skupinovej psychológie – on totiž v skutočnosti nevytvára jednotlivé charaktery, jeho charaktery sú v podstate len zrkadlá, v ktorých sa odráža celá spoločnosť. A v tom spočíva jeho nepochybný prínos. Vytvára panoramatické zrkadlo, ktoré zachytáva spoločnosť v konkrétnej situácii. Prínosom práce je vystihnutie ľudského konania v ponímaní Lajosa Grendela.

Abstract

HUMAN BEHAVIOR DETERMINED BY HISTORICAL EVENTS IN THE NOVEL LAJOS GRENDEL – *OSTRÁ STREĽBA*

Aim of this contribution is to analyze the novel Lajos Grendel *Ostrá strel'ba*. Grendel's novel lies in the intellectual analysis, the description of which time levels against each the grotesque way. Last but not least, unexpected twists, mixing reality, fairy tale and myth to create an authentic atmosphere. Lajos Grendel is an excellent master of group psychology – because he does not actually create different characters, the characters are basically just mirrors, which reflect the whole of society. And this is his undoubted benefits. Creates a panoramic mirror that captures society in a particular situation. The benefit of this work is the depiction of human action in the perception of Lajos Grendel.

Kľúčové slová

Lajos Grendel ■ *Ostrá strel'ba* ■ dejiny ■ spoločnosť ■ jednotlivec

Key words

Lajos Grendel ■ *Ostrá strel'ba* ■ history ■ society ■ individuum

Ústrednou témou románu *Ostrá strel'ba* je konfrontácia mladého človeka samého so sebou, so svojou minulosťou, ilúziami a cieľmi. V centre nepretržite sa zužujúcich kruhov sa napokon formuluje sama osobnosť. Ide o román sebaučtovania, kde sa človek stotožňuje so svojou minulosťou, prítomnosťou, so svojimi cieľmi, ideálmi či normami a zároveň je aj románom dospievania.¹ Pútnik putujúci v labyrinte hľadá vysvetlenie na zlyhania, aberácie v histórii [...], ďalej v dospievaní, v detských a mládežníckych udalostiach, alebo práve v tej prítomnosti, kde sú zdrojom literárne ambície a kde je členom nie veľkej stredoeurópskej národnostnej menšiny.² Odkrytie a objasnenie týchto súvislostí predstavuje čiastočne aj intelektuálnu, duševnú dospelosť. Ustavične sa zužujúce kruhy sebaučtovania v románe tvoria tri kapitoly, tri „zúčtovania“: *Prvé (historické) zúčtovanie, Druhé (literárne) zúčtovanie, Tretie (definitívne) zúčtovanie*. Ide o koncentrickú kompozíciu, ktorá sa čoraz silnejšie približuje k osobnosti. Názvy troch kapitol určujú progresívnu štruktúru, dielo má istú systematickosť aj napriek tomu, že interpretácia románu je daná z pohľadu zlyhania dejín, mesta, spoločnosti, individua. Jednoznačne sa dá spozorovať, že v románovej štruktúre existuje určité napätie medzi anekdotickou a reflexívno-hodnotiacou vrstvou. Rozprávač aj naďalej hľadá možnosti zúčtovania, nechce sa poddať symbolickému systému sveta. Počas prvej historickej odplaty sa vynorilo mnoho otázok, ako aj otázka, či mesto má príbeh, ktorý by sa dal vyrozprávať? Cieľom rozprávača je dokázať, že máme minulosť, máme aj osud a na základe nájdených zvitkov v dome Olšavskovcov zaujme isté hľadisko a podľa toho rekonštruuje, interpretuje, vymyslí príbeh mesta. Prvá kapitola sa viaže najmä k detstvu narátora, druhá k mladosti, nakoniec tretia avizuje príchod dospelosti. Jednotlivé roviny času sa však ustavične prekrývajú, a tak aktuálny prítomný čas románu tvorí raz príbeh z dávnej minulosti, raz súčasný stav, ba navyše rôzne úrovne minulosti až k nedávnym časom sa pretnú. Fikcia prevláda najviac v *Prvom (historickom) zúčtovaní*, a ako v románe napredujeme, tak sa stáva čoraz jasnejším – osobný hlas autora. Rozprávač je v prvej časti románu *Ostrá strel'ba (Éleslövészet)* konfrontovaný s minulosťou ako historickou udalosťou. Irónia a lichôtky sa v nej dokonale prekrývajú a rozprávač nevie rozlíšiť, či je to kompliment, alebo skôr irónia, ktorá sa vyskytuje v podobe pamfletu. *Historické zúčtovanie* vychádza z fiktívne-

¹ Porov. LENKEI, J.: *Grendel Lajos: Éleslövészet. (Nemzetiségi antiregény)*. Kritika 1, 1983, č. 7, s. 31.

² Porov. KISS, Gy. CS.: *A közép – európai identitás útvesztőjében. Grendel Lajos Éleslövészet című regényéről – külföldieknek*. Életünk 5, 1986, č. 1, s. 477.

ho textu. Na základe tejto skutočnosti sa Grendel zahráva s problémami individua a s históriou. Obzvlášť je to tá úroveň románu, kde určitú rolu zohráva aj národnostný charakter, ten fakt, že zmietanie dejiska diela medzi jednotlivými štátmi sa nekončí tým, že z tohto územia vyhnali Turkov. Narátor sa ani sám nevie rozhodnúť, o čom vskutku bude reč. Nemá ľahkú situáciu. „*Spletenina nejasných narážok nie je výzvou pre rozprávača, aby ďalej domýšľal, alebo hoci len opatrne komentoval. Jednako sa rozprávač popasoval s textami, len aby odhalil vnútorné súvislosti (tajné dvere), no skutočnosť mu zakaždým ukázala somárské uši. Pravdepodobne sa teda neobjasní nič.*“³ Ale popasuje sa s textami, aby odhalil vnútorné súvislosti, aby mohol podať autentický obraz bez domýšľania. Už na začiatku skúmania zvitkov nájdených v dome Olšovskovcov zistí, že „*Sme bezmocní pred hrubým naturalizmom „nečakaných“ udalostí a skutočnosť nás na každom kroku napráva a dopĺňa. O čom bude reč, je také nereálne, že už takmer zodpovedá skutočnosti*“ (s. 10).

Rekonštrukcia minulosti mesta však nikam nevedie, pretože autor nie je schopný stanoviť adekvátny záver, „sumarizáciu dejín“. To isté stanovisko zaujme aj rozprávač, ktorý deklaratívne spochybnil systematickosť diela už na prvej strane. A z tohto dôvodu nie je cieľom spomenutých historických udalostí rekonštrukcia, ale znovu vybudovanie miesta individua v spoločnosti. Pravdepodobne ani preto nekomentuje, nedopĺňa príbehy, ale zamestnáva sa dôsledkami, ktoré môžu byť podkladom pre nové poznávanie. Hľadá tajné dvere k odhaleniu skutočnosti, ktorými sa vchádza do poznávania príčiny jednotlivých udalostí a osudov jednotlivcov.⁴ *Historické zúčtovanie* je vlastne miestopisom, kde narátor porovnáva rôzne stanoviská, myšlienky o osudoch obyvateľov Levíc. Prostredníctvom nich by chcel dostať odpoveď na vynárajúce sa otázky, predovšetkým na to, čo určuje situáciu mesta, aké mýty a legendy riadia ľudí, aké tradície prevládajú ešte dodnes. Rozprávač nemá jednoduchú úlohu, texty môže korigovať jedine kontrolou vlastných skúseností. Čo ho veľmi znepokojuje, je tá nezanedbateľná skutočnosť, že medzi jednotlivými pasážami chýbajú isté spájajúce body, ako keby každý písal rôzny príbeh. Preto má veľmi podstatnú úlohu každá príhoda, každá anekdota, ktorá sa vyskytuje v nájdených zvitkoch a ktoré vyrozprávajú jednotlivé postavy románu, rovnako tak o živote a činoch starostu Ambra Borossa, o prí-

³ GRENDEL, Lajos: *Ostrá strel'ba. Odtienené oblomky*. Bratislava: Tatran, 1985, s. 9.

⁴ LIBA, Peter: *Lajos Grendel – Odtienené oblomky*. Slovenské pohľady 102, 1986, č. 5, s. 31.

chode Turkov a janičiarskych vojsk, ako aj o tajomnom Bludárovi, ktorý vyriekne proroctvo, že mesto niekoľkokrát vyhorí a obyvateľov čaká nesmierne utrpenie. Pisateľ zvitkov sa zaoberá životným príbehom Ambra Borossa, ale pritom sa vystríha zaujať nejaké stanovisko. Raz chváli jeho vynikajúce vlastnosti, inokedy však referuje o jeho priam negatívnom správaní. Starosta je totiž zvláštny, zaujímavý človek, ktorý po vpáde Turkov do mesta ich víta pred radnicou, begovi Mustafovi symbolicky odovzdá kľúče a následne ho pozýva na obed do svojho domu. Súčasne však pomáha utečencom. Iba vlastnej dcére nepomôže ujsť, ale vydá ju tureckému begovi. Na otázku: Prečo? sa možno ani nedá odpovedať. Môžeme iba tušiť. Je to dvojaká hra, ktorá však nemusí mať dobrý koniec. A nakoniec pokračovanie nám ukáže v plnej nahote zvláštnosť postavy Ambra Borossa, keď vyvracia naše špekulácie: „... keď Rakúšania obkľúčia mesto a ich vstup do mesta je iba otázkou hodín, beg Mustafa sa vyaluže v posteli starostovej dcéry. Pre Borossa nadišla chvíľa zúctovania. Ale namiesto toho, aby svojho hosťa otrávil, navrhne, že mu pomôže ujsť z mesta“ (s. 21). Ešte grotesknejšia a absurdnejšia, ba dokonca šokujúca je situácia, keď Rakúšania obsadia hrad, Ambro Boross ich víta pred radnicou a generálovi symbolicky odovzdá kľúče od mesta... Oni ho však zatknú, a aj keď ho na druhý deň prepustia – o niekoľko hodín zomiera. Iný text zvitkov obsahuje pamflet Petra Somogyiho Juhásza, v ktorom so sarkastickým nadšením poukazuje na prázdnotu pojmu lásky k vlasti a na škodlivosť tendenčného falšovania histórie. „Pamflet [...] poukazuje na prázdnotu pojmu lásky k vlasti a na jeho ideovú škodlivosť. Robí to s odvážnym rozmachom, sarkastickým nadšením a nezastieraným sebavedomím“ (s. 12). Autor pamfletu sa zmieni aj o tom, čo robili Turci s mladými ženami, vo svojom denníku rozvádza príbeh jednej z najkrajších zneuctených panien (istá Barbora Kenézová). Je pozoruhodné, že na tento denník sa neodvoláva iba Peter Somogyi Juhász, ale aj autor ďalšieho pamfletu, Alexander P., kalvínsky kňaz, člen jednotky Thökölyho kurucov. Jeho text však má rozvratný obsah, pretože namiesto rakúsko-uhorsko-španielskych vojsk dosadí turecké a kurucké vojská, namiesto Viedne Istanbul, nakoniec kráľa Leopolda zamení za sultána. Ale: „Keďže nie je historik, nemôže overiť hodnovernosť zápiskov na zvitkoch a zdrží sa ich komentovať“ (s. 14).

V prílohe zvitkov sú aj tri veduty, ktoré predstavujú verný obraz skutočnosti. Informujú aj o tom, že pred dvesto rokmi bolo mesto iba typickou dolnozemskou dedinou. Sú to veľmi cenné dokumenty, lebo zobrazujú mesto, ktoré už neexistuje. Všade sú totiž „vežiaky, fádne, monotónne bloky činžiakov, asfaltová cesta, neónové svetlo a podobný skromný stre-

deurópsky komfort“ (s. 24–25). Iba jedna vec sa nezmenila, t. j. fakt, že jednou z hybných síl mesta je rituálna hostina, čo dokazuje aj rozprávačovo tvrdenie: „*Pamiatka nedávnych historických katakliziem je spravidla navoňaná nerozlučnou spomienkou na báječné korenené jedlá...*“ (s. 30). Identickou tradíciou je aj absurdný rituál symbolickej poľovačky na pomyselné zajace v ulici Strážneho kopca, kde sa pred niekoľkými storočiami tak rozmnožili, že zavše spôsobili viac škody ako historické údery. A žije ešte jedna legenda o mužovi v kožuchu, ktorého volajú Bludár a vie sa o ňom, že „býva“ niekde pri cintoríne. Povráva sa, že to môže byť Štefan Tallós, kalvínsky kňaz, ktorého mýtola záhadne zmizla, alebo majster Jakab, kostolník z katolíckeho kostola, ktorý sa skrýval zo strachu. Je to vlastne genius loci, duch mesta, ktorý predpovedá nešťastie a potrestá každé previnenie obyvateľov, ako aj farizejstvo, neúprimnosť, vypočítavosť, prefikanosť a cynizmus ľudí. On riadi ich myslenie a konanie. A síce „*Dvesto rokov po smrti sa ho nebojí nikto*“ (s. 23), ale aj v súčasnosti je prítomný ako výstraha. Je tu rovnako ako obraz horiaceho kostola, ktorý sa natíska narátorovi a ktorý ho núti skúmať topografiu svojej mladosti, dospievanie. Koniec koncov je však aj toto pátranie za minulosťou nezmyselné – nemá preto význam ani skúmanie zvitkov, veď nie sú dôkazy ani o tom, či vôbec existoval dom Olšovskovcov, a v konečnom dôsledku záleží iba od narátora, čo odhalí a čo oddiali. Je to dôležitá úloha, lebo práve „*nevyslovená pravda zanecháva najväčšie rany.*“ „*Aj preto rozprávač tak náruživô hľadá uvedomelé, odmietavé gesto, ktoré môže dať príbehu perspektívu, no nie je renegátskym pechorením, ani masochizmom, ani riedkou a lacnou vševvedou. Toto uvedomené, odvážne gesto rozprávač neskôr nájde v slovách svojej matky, ktorá sa mu raz vyznala: „My sme pokazili všetko chlapče“*“ (s. 24). Prvá časť 11. kapitoly v *Ostrej strelbe* je ironickým a zatrpknutým náznakom vystupovania subjektu. Rozprávač aj napriek tomu scentralizuje text a práve do centra pozornosti dáva sám seba. Nadväzovanie jednotlivých kapitol a uplatnenie anekdoty oponuje logike poklesu, deprivácie rodiny, okolia a v neposlednom rade mesta. Na konci tohto poklesu stojí rozprávač, ktorý uvádza adekvátny záver, pokúsi sa vystúpiť z tejto neželanej historickej úlohy. „[...] *Rozprávač [...] Lenže tak ako ostatní, aj on už privykol, že spoločnosť sa oňho stará a rozhoduje o ňom, poskytne mu radový činžiak, plynový sporák, vybetónovanú cestu, morálku a sny. Obkolesuje ho neviditeľným kardónom*“ (s. 25).

Druhá časť je *Literárna*: zúčtovanie samého so sebou a s danou situáciou. Vstúpime do sveta rozprávača, spoznáme sa s jeho rodinou, s každodennými kompromismi, stratégiami, s možnosťami ako plnohodnot-

ne žiť, ale ako je možné aj premárniť šance... V druhom (*Literárnom zúčtovaní*) narátor píše „antiromán“, ved’ všetky svoje myšlienky, ktoré sa vzťahujú na román, uvedie slovami „*Keby rozprávač bol románopiscom...*“ (s. 45), respektíve „*Keby rozprávač písal román...*“ (s. 55), a týmto tvrdením vlastne popiera formálne požiadavky románu. Popri tom je však *Ostrá strelba* ozajstným románom, nakoľko sa tu s veľkým záujmom sleduje vývoj osobnosti v spoločenských a historických pomeroch. Všetky ostatné formálne znaky sú klamlivé. Ale aj v prípade, ak uveríme narátorovi, že nepíše román, resp. že to, čo píše, nie je román, môžeme zhodnotiť, že v tejto druhej časti sa prešíkane zdvojnásobí v postave protagonistu, a predsa vytvorí v rámci románu román (alebo aspoň úryvok z románu). „*Rozprávač však nenávidí romány, lebo každý riadok, každá veta, každá pauza je v nich falošná*“ (s. 59). A o čom by mal hovoriť román? Nazdáva sa, že „*keby bol písal román*“, za dejisko by bol vybral rodné mesto Levice, lebo ho najlepšie pozná, a bol by musel písať v secesnom štýle z konca minulého storočia. Toto mesto je totiž jedným z najvýnimočnejších miest na svete, kde absurdné situácie sú bežné ako východ a západ slnka. Napr. „*Časť mužov a žien hovorila po maďarsky, časť po slovensky. Maďari by boli bývali radi, keby všetci muži a ženy boli hovorili po maďarsky. Slováci by zasa boli bývali radi, keby všetci muži a ženy hovorili po slovensky. A tak sa stalo, že Maďari hovorili po slovensky a Slováci zasa po maďarsky*“ (s. 74). Román by sa venoval aj otázkam ľudských vzťahov a pomyselným hlavným hrdinom tohto pomyselného románu by bol pán Kánya, ktorý je rozprávačovým dvojníkom. A keby pán Kánya bol románopiscom, jeho román by bol veselý a smutný, mal by sujet, kompozíciu a štýl, „*jeho román by bol – román*“ (s. 94). Fakt, že pán Kánya je rozprávačovo alterego, dokazuje aj epizóda, kde preberie úlohu narátora. Pán Kánya však nie je ochotný vziať svoj osud do vlastných rúk a narátor vie, že tým aj jeho osud je vopred spečatený, že aj on utrpí postupnú prehru. Za jedinú satisfakciu pokladá to, že stratené možnosti aspoň nekorumpujú. Ale hľadá pevný bod, z ktorého je pohľad na dejinné uzly najjasnejší, aby pri zúčtovaní (keď zostane sám so sebou a nadobudne presvedčenie, že on sám sa skladá z mozaikovitých kameňkov minulých udalostí) videl všetky uzlové body svojho (ale nielen svojho) života. Jeho list zamestnávateľovi je zúčtovaním, aj keď ešte nie definitívnym. Závažnosť jednotlivých udalostí totiž človek začne chápať až neskôr, keď si uvedomí, že nejestvujú blízke a vzdialené udalosti, ale jestvujú iba minulé udalosti. „*Viem, že mnohí ľudia ma pokladajú za neznesiteľného a zádrapčivého človeka. Je na tom niečo pravdy. Stratil som niečo, no neviem kedy, ale viem, že to nikdy viac nenájdem...*“

(s. 101). Od narátora teda nemôžeme čakať zjavenie, lebo si je vedomý, že konať môžeme iba s odstupom a sprostredkovane. Groteskná situácia, ktorá sa odohráva v druhej časti 15. kapitoly, najviac pripomína Örkénya. Na začiatku šesťdesiatych rokov prichádza do malomesta výbor historikov a archeológov, aby preskúmali novo odhalený tunel a našli desať sudov zlata, ktoré tam pravdepodobne ukryl Mustafa, posledný turecký vezír hradu, a samozrejme, aby o tom všetkom podali správu v Akadémii. Treba spomenúť aj napätie, ktoré funguje medzi dvoma ťažko kompatibilnými poeticko-filozofickými mechanizmami. Prvá časť informuje o pohľade na svet, ktorý sa zbavil pravidiel uzavretých korelácií. Analýza textu umožňuje nezlučiteľnosť názorov, prekonanie diaľky medzi autorom a čitateľmi a na ich základe ponúka voľnejšiu hru myslenia. Funkcia mozaikových častí spočíva v tom, aby oproti lineárno-kausálnym procesom platne demonštrovali fragmenty času, miesta, situácie reči a názorov, osobné a spoločenské bytie, diskontinuitu. Jednotlivé náhody destabilizujú jednoduchú ilúziu periodicity. Utrpenie ako pôvod osudu sa nemôže objasniť, namiesto toho sa pred nami odhalí rad zlyhaní, chýb, nedostatkov a krutostí. Napokon dostávame ireálne realistické zhrnutie grotesknej paródie stredoeurópskych dejín. Rozprávač nie je v jednoduchej situácii, lebo pri analyzovaní histórie sa môže spoľahnúť iba na vlastné skúsenosti a o to viac sa skutočnosť prelína s márnosťou a pátosom autorovho hľadania pravdy.⁵

V *Konečnom (definitívnom) zúčtovaní* však skoncipuje záverečné stanovisko, ktoré vzniklo zo zápasu minulosti a súčasnosti, spoločnosti a osobnosti. V čom spočíva? Grendel neočakáva od sveta a od dejín veľa dobrého. Neverí v ich bezvýhradné smerovanie k dobru, ani v ich šťastný záver, ale v rámci svojej osobnej situácie vie, že mal mimoriadne šťastie, pretože nemusel žiť vo vojnovom období. „*Či rozprávač pátra časom dozadu alebo dopredu, jednotaj sa mu vnucuje ten istý obraz... Obraz vnucuje svoju vôľu rozprávačovi, pokojnejšia a hádam aj veselšia epocha mu ušetrila pohľad na ruiny a skazu. Lenže i jeho pamäť je univerzálna, aj on veľmi dobre vie, že sa sotva niečo zmenilo, ibaže kostola horia inde*“ (s. 44). Posledná odplata oproti dvom predchádzajúcim častiam najvýstižnejšie pripomína zúčtovanie, kde rozprávač na konci románu zosumarizuje premárnené šance. „*Rozprávač ani na chvíľu nemôže zabudnúť, že jednotaj stojí zoči-voči smrti a že už teraz môže byť povďačnejší nadchádzajúcej smrti ako tým nepatrným tridsiatim rokom, ktoré tak ľah-*

⁵ BERKES, T.: *A történetmondó beszédhelyzete. Grendel Lajos: Éleslövészeti. Életünk* 11, 1981, č. 6, s. 982.

komyselne premrhal. Rozprávač si založil rodinu a tým splatil svoj dlh prírode“ (s. 107). Odplata voči ilúziám, nádejam a možnostiam. Nie je tu žiadny smútok, hnev, len konštatuje svoju situáciu, vytvára kompromis. A práve tento kompromis bude spojovacím článkom a kľúčovým slovom Grendelovho druhého románu *Galeri*. V poslednom zúčtovaní sa ešte raz objavia slová „*Keby rozprávač bol románopiscom...*“ (s. 104), aby potvrdili, že narátor nepíše román, ale to závisí iba od neho, že je to iba otázka odhodlania, pretože veľmi dobre pozná princípy písania klasického románu, ktoré literárno-estetické a teoretické učebnice vyňali z literatúry a ktoré sublimovali ako zásady pre románopiscov budúcnosti. Na druhej strane dokazuje, že vie písať, ako len chce. Rovnako veľkoryso manipuluje s fikciou a skutočnými zážitkami, ale aj s lýrou a mudrújúcimi meditáciami. Výborne opisuje situácie a vytvára postavy (napr. historické osoby, resp. s láskou vykreslené postavy rozprávačovho otca a starého otca). Rozprávač je šťastný, že nie je románopiscom, nie je zvedavý na dianie vo svete, uspokojí sa s konštatovaním, že existujú určité veci, pritom príbeh sa blíži k rozuzleniu. Existuje aj duševne chorý Baltazár D., ktorý nezištne opatruje svoju smrteľne chorú matku, upratuje, chodí nakupovať, každý deň to isté a v tom istom množstve. „*Pokladnička vyberie príslušnú sumu z peňaženky Baltazára D. stane sa, že v niektorej pokladnici mu vezmú viac, ale na druhý deň v inej pokladnici ani halier. Tak sa pri definitívnom zúčtovaní vyrovnáva ničomníctvom s prehnaným milosrdenstvom*“ (s. 108). Situácie sú často podobné. Nachádzame sa stále pred definitívnym zúčtovaním, pred skladaním účtov a konfrontácia s historickou zmietanosťou a súčasnými kompromismi znamená nevyhnutné vytriezvenie z radu bezpodmienečných vecí. Súčasne práve táto dezilúzia vytvára možnosť, aby ďalší rad bezpodmienečných vecí vystúpil z tohto zápasu počas definitívneho zúčtovania zosilnený. To umožní, aby vedľa rozvážneho rozumu a irónie, ktorá je prítomná v celom diele, dostali určitú úlohu aj city, emócie. Z ich stretnutia sa prefiltruje akýsi cudný pátos, a tak sa rodí čistá harmónia *Konečného (definitívneho) zúčtovania*. Keby písal román, nemohol by sa vyhnúť tomu, aby „*neochvejne veril v príchod nejakého logického, vysvetliteľného, upokojujúceho a v konečnom dôsledku spravodlivého rozuzlenia ani všeobecne, ani pokiaľ ide o konkrétny osud jeho príbuzných*“ (s. 105). Tuší, že jeho povinnosťou je v určitom zmysle robiť pravý opak. Vyhovoriť neodôvodnenú a tichú vieru v logické, vysvetliteľné a iné rozuzlenie tým, ktorých si váži a má rád. Lebo ak sa to podarí, potom už azda možno niečo začať. Možno aj čo-to prijať. Aj spáliť kompromisy. Aj sa smiať. Zásady sú teda jasné. A to všetko nechá svoju stopu aj na osobnosti. „*Rozprávač už neprechováva hnev*

*k tým, ktorí neprechovávajú hnev k nemu. Rozprávač už nemá nikoho tak rád, ako vedel mať rád, keď mal šesť, sedem, osemnásť alebo hoci dvadsaťtri rokov. Rozprávač ani na chvíľu nemôže zabudnúť, že jednodaj stojí zoči-voči smrti a že už teraz môže byť povďačnejší nadchádzajúcej smrti ako tým nepatrným tridsiatim rokom, ktoré tak ľahkomyselne premrhal*⁶ (s. 107). V poslednej odplate odzrkadľuje katarziu histórie, vidinu smútočného obradu po zbombardovaní železničnej stanice a užšej spoločnosti, rodiny, ktorá stojí za svojím osudom. V úvode sme už spomenuli, že *Ostrá strelba* je románom sebaúčtovania a dospievania. V prvých dvoch zúčtovaniach sa iba sem-tam objavil, teraz však stojí definitívne pred nami dospelý človek, ktorý si uvedomil, že život dostal len ako prídavok k smrti. Grendel v *Ostrej strelbe* čerpá z terminológie diskusnej prózy, kde nemenuje sám seba rozprávačom (to by bolo veľmi jednoduché), ale rozprávačom menuje práve mechanizmus, vďaka ktorému sa aj napriek opakovaným zneisteniam či straty viery v hodnoverných podkladoch zrodí príbeh. S touto metódou, ktorá je klasifikovaná ako hlavný prvok románu, Grendel poskytuje adekvátny obraz sveta *Ostrej strelby* a v nej ukryté pocity individua túžiaceho po uplatnení sa v spoločnosti.⁶ Grendel odmieta hovoriť o osude menšín, ale práve pre tento zámer sa stáva jeho problematika národnostnou. Súčasne má lokálny a globálny charakter, súběžne sa odkryje súvislosť s prítomnosťou a minulosťou. Napriek tomu sa v pozadí objavuje ironický hlas, kontinuálne podmienená štruktúra voči písaniu románu, ktorý uvádza každú myšlienku, možnú analýzu do zátvorky. „*Napríklad v ktorýsi zimný večer (odd'áľujúc zúčtovanie, jednodaj ho odd'áľujúc)*“ (s. 75).

Najzaujímavejšou časťou je *Prvé, historické zúčtovanie*, pretože vysliela práve postmodernú skúsenosť, že neexistuje veľký rozprávačský príbeh, sú iba časti (fragmenty), ktoré si často protirečia a nevytvorí sa z nich jednotný a ucelený obraz. „[...] *zistil, že v ňom prebýva prospechársky rozprávač, ďalej ničomnícky rozprávač, šalbiansky rozprávač, cynický rozprávač, samopašný rozprávač, zbabelý rozprávač, kompromisný rozprávač, vražedný rozprávač a ešte mnoho iných rozprávačov, o ktorých pre neúplne sebaopoznanie dosiaľ nevedel takmer nič. Tento rozprávačov objav by sme matematicky mohli vyjadriť takto:*

$$E1=B(e1+e2...an),$$

⁶ JUHÁSZ, E.: *Állomás keresésben*. Pécs: Jelenkor Kiadó, 1993. (Élő Irodalom sorozat), s. 42.

Kde E1 je rozprávač, B konštantné číslo. Keď ním násobíme rozprávačove embryá (e1, e2...en), výsledná suma už nebude chaotická množina rozprávačovej menej vydarenej polovice, ale štruktúra“ (s. 88).

Autor koná z veľmi ironickej pozície, hoci si je vedomý, že to nie je možné, aj tak sa pokúsi o rekonštrukciu príbehu mesta. Čitateľovu pozornosť pritom upúta práve tento rekonštruujúci spôsob. Podľa Petra Sziráka sa spisovateľ snaží o preanalyzovanie osudu menšín a vytvára taký svojský románový a textový svet, ktorý nie je možné porovnať ani s maďarskou, ani so slovenskou situáciou. Ruka v ruke ide obraz absurdného, tragicky reálneho osudu menšín a Grendel sa pripája k tradíciám slovensko-maďarského románu v zastúpení Ladislava Dobosa a spol.⁷

Môžeme povedať, že Grendel nechce preanalyzovať slovensko-maďarský osud, či taktiež v románe sa objavujúce otázky, čo znamená byť Maďarom na Slovensku, alebo byť slovensko-maďarským spisovateľom, skôr sa snaží spochybníť a rozvrátiť tie otázky, ktoré sa zrodili v druhej polovici 20. storočia voči slovensko-maďarskej literatúre a slovensko-maďarským spisovateľom. Román pozostáva z troch častí, z troch veľkých odplát.

Ak román *Ostrú strelbu* sledujeme z historickej perspektívy, tak tento román môže byť predchodcom historických románov deväťdesiatych rokov: Lajos Grendel tým, že do centra pozornosti postavil príbehovosť, skoro s dvoma desaťročiami predbehol tie prozaicko-poetické ašpirácie, ktoré sa od začiatku deväťdesiatych rokov uplatňujú v tvorbe Háya, Mártona, Lánga, Darvasiho. Po prvom vydaní (1981) je prístupný širšej čitateľskej verejnosti, ale historicko-filozofické implikácie románu zostávajú neodkryté.⁸ Strata ilúzie, ktorá je menovaná ako postmoderna, sa realizuje ako decentralizované – dekonštruktívne – relativistické, posthistorické texty, ktoré nevedia, ako majú reagovať na pojmy obsiahnuté metafyzickými hodnotami, ktoré pri interakcii s nimi autor demontuje. Vytvára sa kaleidoskopický text, ktorý sa vo veľkej miere opiera o interaktivitu fikcie na základe čítania a nie o bezprostrednú identifikáciu.⁹

⁷ ELEK, T.: *Az Áttételek írója. Grendel Lajos prózajárol*. Alföld 4, 1986, č. 2, s. 78.

⁸ KESERŰ, J.: *Folytonosság és / vagy megszakítottság(?)*. *Történeti narratíva Grendel Lajos Éleslövészeti és Doba Gyula Aszály című regényében*. Kalligram 3, 2001, č. 10, s. 34.

⁹ NÉMETH, Z.: *Talamon Alfonz. Tegnam és ma*. Bratislava: Kalligram, 2001, s. 44.

Literatúra

- BERKES, Tamás: *A történetmondó beszédhelyzete. Grendel Lajos: Éleslövészet*. Életünk 11, 1981, č. 6, s. 980–982.
- ELEK, Tibor: *Az Áttételek írója. Grendel Lajos prózájáról*. Alföld 4, 1986, č. 2, s. 78–81.
- GREDEL, Lajos: *Ostrá Strel'ba. Odtienené oblomky*. Bratislava: Tatran, 1985.
- JUHÁSZ, Erzsébet: *Allomáskeresésben*. Pécs: Jelenkor Kiadó, 1993. (Élő Irodalom sorozat), s. 42–47.
- KESERŰ, József: *Folytonosság és / vagy megszakítottság(?)*. Történeti narratíva Grendel Lajos Éleslövészet és Duba Gyula Aszály című regényében. Kalligram 3, 2001, č. 10, s. 34–38.
- KISS, Gy. Csaba: *A közép – európai identitás útvesztőjében. Grendel Lajos Éleslövészet című regényéről – külföldieknek*. Életünk 5, 1986, č. 1, s. 477–500.
- LENKEI, Júlia: *Grendel Lajos: Éleslövészet. (Nemzetiségi antiregény)*. Kritika 1, 1983, č. 7, s. 56–59.
- LIBA, Peter: *Lajos Grendel – Odtienené oblomky*. Slovenské pohľady 102, 1986, č. 5, s. 31–34.
- MOHAI, V. Lajos: *Kritikai labirint*. Miskolc: Felsőmagyarország Kiadó, 1996, s. 25–26.
- NÉMETH, Zoltán: *Talamon Alfonz. Tegnam és ma*. Bratislava: Kalligram, 2001. 128 s.

PhDr. Magdaléna Barányiová

Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr FSS UKF v Nitre
baranyiovamagdalena@gmail.com

